

MEHMED MUJEZINOVIĆ

KALIGRAFSKI ZAPISI U SINANOVOJ TEKIJI U SARAJEVU I NJIHOVA KONZERVACIJA

LES ÉPIGRAPHES CALIGRAPHIQUES DU MANASTÈRE MUSULMAN
DITE DE SINAN À SARAJEVO, ET LEURS CONSERVATION

Na dvorišnim zidovima kao i zidovima simahane u Silahdar Mustafapašinoj (Hadži Sinanovo) tekiji¹ u Sarajevu sačuvao se sve do danas izvještan broj kaligrafskih zapisa, zapravo kaligrafskih dekoracija iz XVIII vijeka.

Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture Narode Republike Bosne i Hercegovine prilikom konzervatorskih radova, izvršenih u ljetu 1957 godine, na tekiji preuzeo je i izvjesne spasavačke radove na ovim dekoracijama, o kojima će ovdje biti govora. Međutim, da bismo što bolje uočili potrebu čuvanja i održavanja ovih zapisa i

¹ U službenim dokumentima ova tekija se naziva Silahdar Mustafa-pašinom, dok je među građanstvom poznata kao Hadži-Sinanova tekija. O njenom osnivanju postoje dvije verzije. Prema jednoj verziji tekiju je sagradio sarajevski trgovac Hadži-Sinan-aga na inicijativu svoga sina Mustafa-paše, silahdara sultana Murata IV (1623 – 1640), a po naredenju samoga sultana i to kao spomen na oslobođenje Bagdada (1638). Po drugoj verziji tekiju je podigao 1640 godine vezir Silahdar Mustafa-paša na ime svoga oca Hadži-Sinan-age.

Spomenuti Hadži-Sinan-aga je svakako identičan sa Hadži-Sinan-agom koji je umro u mjesecu ramazanu 1049 (tj. između 26. XII. 1639 – 24. I. 1640.) i koji je zajedno sa svojom ženom Sakinom sahranjen u zasebnom turbetu u velikom groblju uz samu tekiju.

Sačuvala su nam se i dva kronograma o opravci ove tekije. Jedan od njih nalazi se na kamenoj ploči, uzdanoj nad ulazom u simahanu tekije, a iz čijeg se teksta vidi da je tekiju obnovio bosanski valija Ali-paša Karajilan u godini 1120 (23. III. 1708. – 12. III. 1709.). Drugi kronogram odnosi se na opravku tekije također po bosanskom valiju, Muhsinoviću Muhamed-paši. Ovaj kronogram datiran je sa 1 redžeba 1188 (7. IX. 1774.) a sastavio ga je i pisao tadašnji sarajevski kadija Fejzulah-efendija Lutfulahefendi-zade kako to čitamo ispod teksta kronograma.

O vakufu Hadži-Sinanove tekije nemamo skoro никакvih podataka. Kalabić spominje samo toliko da je Hadži-Sinan-aga zavještao neke dućane za ovu tekiju i da su oni stradali u požarima Sarajeva, a da su dokumenti koji se odnose na vakuf ove tekije izgorili u mehkemi na Nadkovačima u Sarajevu. (Vidi Glasnik Zemalj. muzeja II (1890), str. 145 i Prilozi za orientalnu filologiju i istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vladavinom sv. III–IV., (1953), str. 252.)

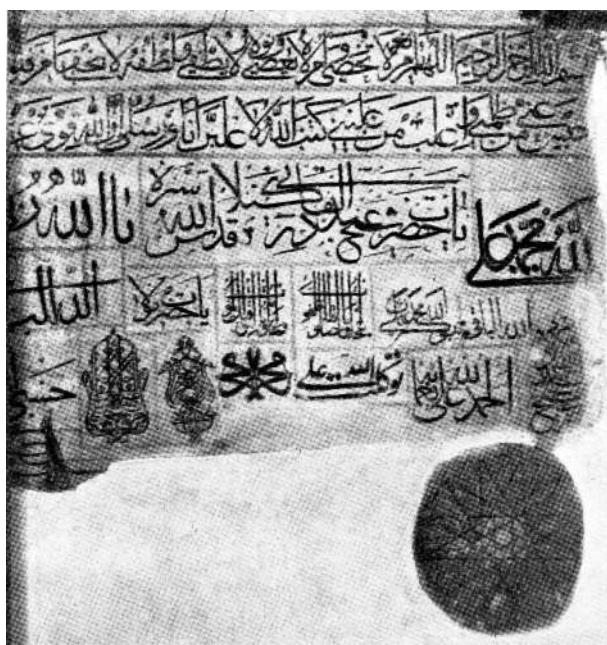
dekoracija, potrebno je da se upoznamo sa njihovim sadržajem i da vidimo da li oni imaju kakvu istorisku i kulturno-umjetničku vrijednost. Ovdje nam je napomenuti da je dosada u više navrata i od strane više autora samo uzgred isticano da zapisi u Hadži-Sinanovoj tekiji pretstavljaju veliku vrijednost, ali niko od njih nije posebno obradio ove zapise i iznio dokaze u tome ili protivnom smislu. Staviše, skoro svi autori grijese smatrujući da su ti zapisi isključivo djelo sarajevskog pjesnika i kaligrafa Mehmeda Mejlije².

Prije svega možemo konstatovati da zapisi i dekoracije na zidovima ove tekije pretstavljaju jedinstven primjer zidnih kaligrafskih ornamenata u našoj zemlji. Naime, nije nam poznat nijedan drugi objekat kod nas gdje se na jednom mjestu sačuvao ovoliki broj kaligrafskih dekoracija iz starijeg doba (XVIII v.), pisanih raznim vrstama arapskog pisma, a različitim i po svome sadržaju kako ćemo to niže vidjeti. Ovi zapisi jasno nam pokazuju do kojeg se stepena u to vrijeme kod nas bila razvila orientalna kaligrafska umjetnost.

Kaligrafski zapisi situirani su na tri zida pasaža tekije i to: južnom na kojem se nalazi 30 zapisa (sl. 1, 2 i 3), istočnom sa 27 zapisa i sjevernom na kojem ima 37 zapisa, zatim na dvorišnom zidu sobe za goste kod ulaza u simahanu gdje je izrađena velika rozeta i konačno u samoj simhani u kojoj su otkriveni zapisi na mihrabu i dva zapisa na njezinim zidovima.

Na zidovima pasaža, a na prostoru od 20 m² ispisana su, kako smo već vidjeli 94 zapisa kod kojih su zastupljene četiri vrste arapskog dekorativnog pisma: kufsko, talik, dželi nesh. Najmanji broj zapisa, svega 4 zapisa, pisani su kufskim

² Kemura Sejfudin-Fehmi: Merhum derviš Mehmed Mejli-efendi, Kalendar Gajret (1908), str. 93; Dr. Safvet Bašagić: Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, Glasnik Zem. muzeja XIV (1912) str. 359; H. Mehmed Handžić: Sarajevo u turskoj pjesmi, Glasnik Islamske vjerske zajednice, Sarajevo (1943).

Dio zapisa na južnom zidu pasaža

pismom, 40 zapisa talik pismom, 12 zapisa dželi pismom, 28 zapisa neshi pismom, dok je 10 zapisa stilizovano i izvedeno u obliku tugri, čempresa i važni.

Što se pak tiče sadržaja napominjemo da se samo par zapisa više puta ponavljaju, dok su svи ostali različitog sadržaja. Obzirom na sadržaj tekstove zapisa možemo podijeliti u četiri grupe: 1) Sentence iz Kurana i islamske tradicije (hadisa), 2) Derviške maksime, 3) Tekstovi koje susrećemo ispisane na levhamama i dekoracijama u džamijama, i konačno 4) Zapisi koji imaju čisto istoriski karakter (potpisi kaligrafa koji su radili ove ornamente kao i potpisi raznih posjetioca Sinanovoj tekiji).

Dio zapisa na istočnom zidu pasaža

Tekstualno a i prostorno najduži zapis u pasažu je onaj koji se u dva prva reda proteže preko svih tri zida pasaža. Ovaj zapis pisan je krupnim i lijepim dželi-nesh pismom (visina slova iznosi 22 cm). Početak zapisa je na južnom, a završetak na sjevernom zidu. Iza teksta ovoga zapisa nalazi se potpis kaligrafa Ahmeda, šejha hanikaha (Husrev-begova) iz 1158 (3 II 1745—23 I 1746) godine³. Šejh Ahmed piše da ovaj zapis pretstavlja subotnji

³ Prema podacima koje nam pruža prof. H. Kresuljaković ovaj Šejh Ahmed postao je šejhom Husrev-begova hanikaha 2 zilkade 1158 (16. XI. 1745), dakle u istoj godini u kojoj je izradio kaligrafske zapise u Sinanovoj tekiji. (Vidi Spomenicu četiristogodišnjice Husrev-begove, Sarajevo 1932, str. 156).

Zapis na sjevernom zidu pasaža

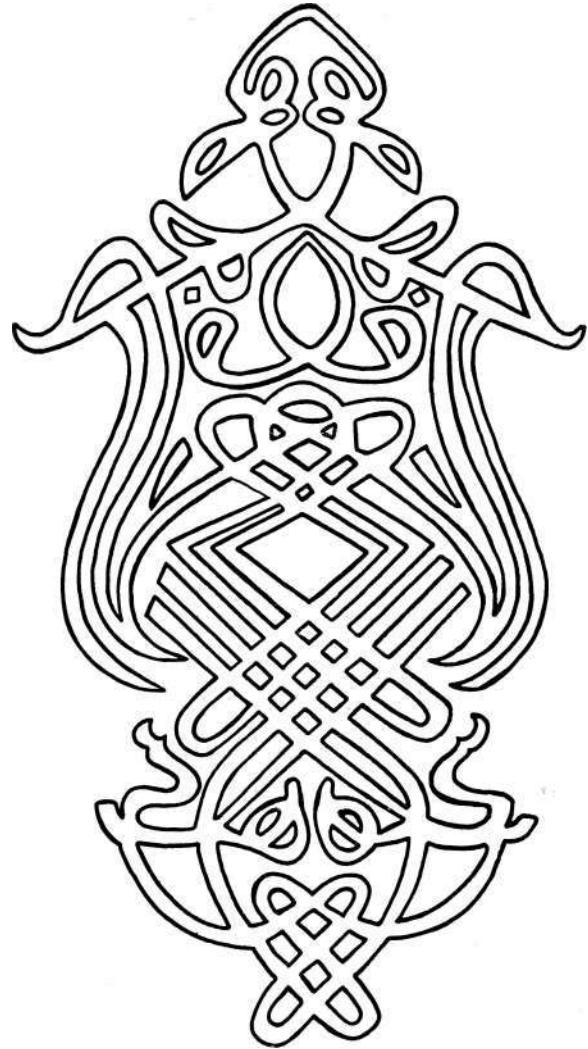
Zapis u obliku vazne. Detalj sa južnog zida pasaža

vird (obrednu dervišku molitvu) osnivača kaderiskog derviškog reda Šejha Abdulkadira Gejlanije⁴.

Ispod ovog velikog zapisa nižu se na sva tri zida pasaža ostali zapisi, koji su uokvireni debljim linijama crvenkaste boje, a ove su opet oivičene dvjema tankim crnim linijama. Zapisi na zidovima pasaža uslijed njihova mnoštva, različitosti pisma kao i različitosti po prostoru kojeg pojedini zapisi zauzimaju, ne dolaze na prvi pogled u potpunosti do izražaja i ne daju nam jednu estetsku i ujednačenu cjelinu. Međutim, kada ove zapise pojedinačno promatramo uočićemo njihovu kaligrafsko-umjetničku vrijednost, jer svaki od tih zapisa pretstavlja jednu zasebnu cjelinu, zapravo jedan ornamenat. Zato ćemo, obzirom da nas ovdje spomenuti zapisi prvenstveno interesiraju sa njihove kaligrafske strane, izdvojiti i posebno prikazati najinteresantnije zapise.

Na južnom zidu pasaža nalaze se dva zapisa, jedan do drugoga, gdje je kaligraf od samih slova izradio dvije važne različite po obliku i sadržaju.

⁴ Šejh Abdulkadir Gejlani, poznati islamski mistik (1077–1166 pr. n. e.) je osnivač kaderiskog derviškog reda, a kojem redu pripada i Hadži-Sinanova tekija.

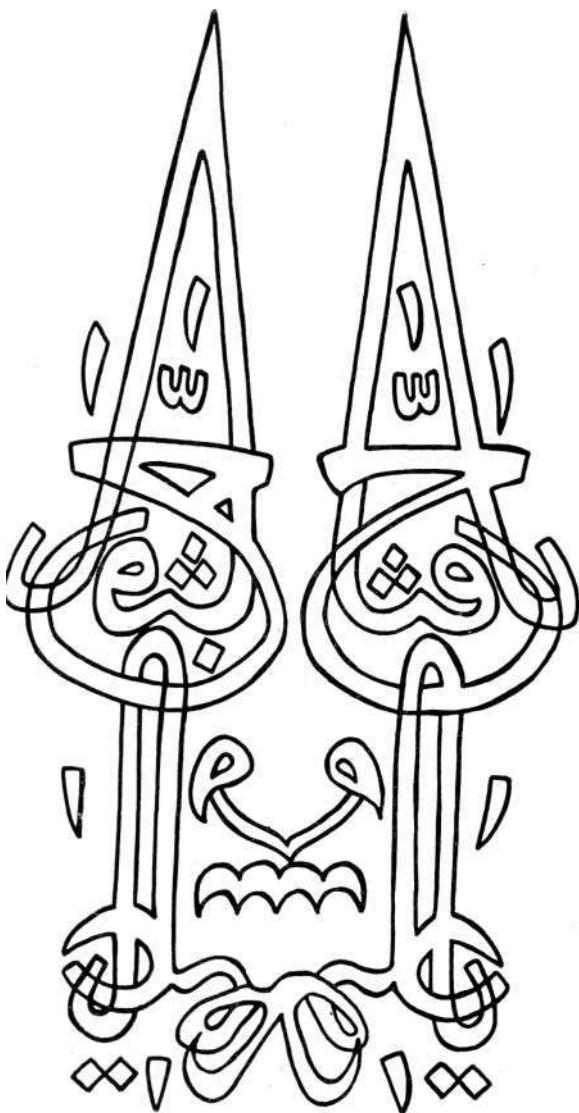

Citat iz Kurana izveden u obliku vazne. Detalj sa južnog zida pasaža

U jednoj od njih isписан је, на простору 42X24 cm, sljedeći tekst: »Pirimizdir Šejh Abdulkadir Gejlani« (Naš je vođa Šejh Abdulkadir Gejlani). Spomenuti tekst isписан је два puta u ovome zapisu i to drugi puta је писан obratno tj. с лева на десно. Druga vazna izvedena на простору 39 X 22 cm садржи citat из Kurana: »Kullu šejin halikjun illa vedžhehu« (Све је prolazno осим бога). I ovdje је spomenuti tekst isписан два puta. Kaligraf је слова isprepleo tako да је zapis vrlo teško odgonetnuti.

Svakako je rijedak i interesantan ornamenat u kojem je kaligraf, iz riječi: »Ja fettahu ja alimu« (Bože;-који si почетак сваке ствари и који sve знаš), izveo dva stabla (čempresa). Ornamenat zauzima prostor 39 X 21 cm. Tekst zapisa i ovdje je ponovljen dva puta.

Na južnom zidu nalazi se i sljedeći dvostih na perzijskom jeziku, писан неobično lijepim talikom: »Kabetul uššaki bašed in mekam, Her ki nakis âmed înca šud tamam« (Ovo je hram zaljubljenih.

Ornamenat u obliku dvaju stabala (čempresa). Detalj sa južnog zida

Kogod ovdje dođe manjkav usavršiće se). Tekst ovoga zapisa pisan je na prostoru 75 X 11 cm.

Po svojoj obradi karakteristična su i dva zapisa pisana kulfskim pismom, a situirana su također na južnom zidu. U jednom od njih ispisan je u kružnici promjera 45 cm dvanaest puta tekst: »Lâ-ilâhe illallah, Muhamedun resulullah« (Bog je jedan, a Muhamed njegov vjerovjesnik). Krakovi slova u ovom zapisu povezani su tako da oni u sredini sačinjavaju posebni geometriski orname-

nat, koji se inače naziva »Muhri Sulejman« (Salamonov pečat).

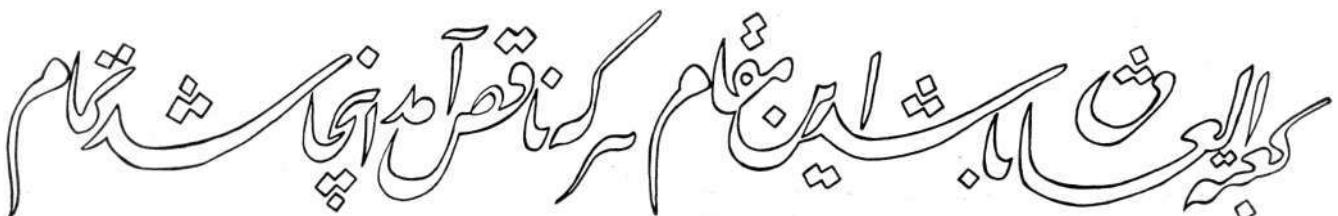
Drugi ornamenat je rađen kufskim pismom a u kojem je u obliku četverokuta samo jedanput ispisan isti tekst kao i u prethodnom zapisu.

Među zapisima na južnom zidu potrebno je spomenuti i onaj pisan dželi pismom čiji tekst glasi: »Adžilu bissalati kablel-fevti, ve adžilu bittevbeti kablel-mevti«, a koji zauzima prostor 56 X 26 cm. Taj isti tekst u istoj vrsti pisma nalazimo skoro redovno ispisan na vratima (obično izrezbaren u drvetu) većih starijih džamija. (Kod nas na pr. u Husrev-begovoj džamiji, Ferhadiji, Ali-pašinoj u Sarajevu, zatim Ferhad-pašinoj u Banjoj Luci, Karađoz-begovoj u Mostaru, Aladži džamiji u Foči i dr.)

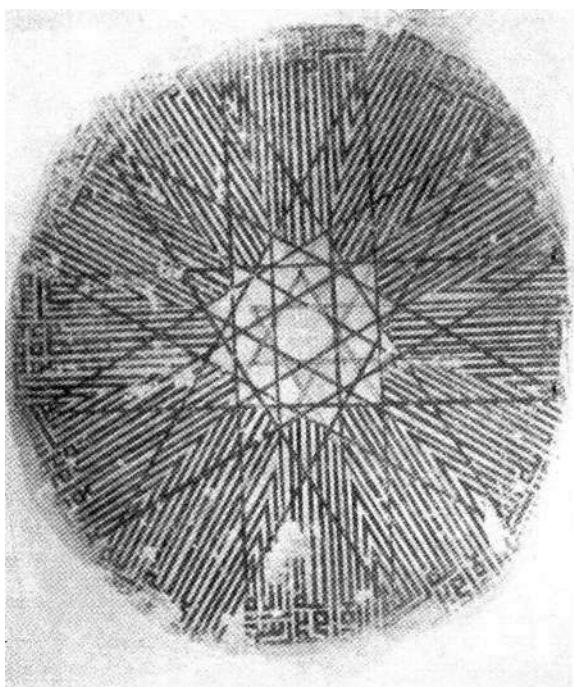
Na istočnom zidu pasaža, gdje je i ulaz u dvostrukte tekije, nalazi se osim dijela spomenutog velikog zapisa još 26 zapisa sličnog sadržaja kao što su i oni na južnom zidu. Na samom dovratniku nad ulazom ispisane su riječi: »Ja kutbi rebbani, ja gavusamedani piruna ve sejiduna ve senedena eš-šejh azam sultan muhjudin Abdulkadir Gejlani kaddesellahu sirrehu«. Desno od ulaza ispisan je jako krupnim i ne baš najbolje kaligrafski uspješnim nesh pismom tekst: »Safa geldiniz« (Dobro nam došli). Među ovim zapisima ističe se i jedan rađen kufskim pismom u kojem je u četverokutu ispisan tekst kojeg smo vidjeli na maloj rozeti. Ovdje su i dva zapisa pisana u obliku tugri.

Zapisi na sjevernom zidu pasaža razlikuju se od onih na južnom i istočnom i to kako tekstu, tako i po vrsti pisma. Na ovom zidu je ispod najdužeg zapisa ispisano lijepim talikom 36 stihova na turskom jeziku u kojim se hvale pripadnici kaderiskog derviškog reda. Nakon svaka četiri stiha ponavlja se sljedeći dvostih: »Biz kedajiz sureten amma džihani sultanijiz — Salikani Šejh Abdulkadir gejlanijiz« (tj. Mi smo po svojoj vanjštini siromašni, ali vladamo svijetom. Mi smo sljedbenici šejha Abdulkadira Gejlanije). Stihovi su pisani u crnoj i žućkastoj boji.

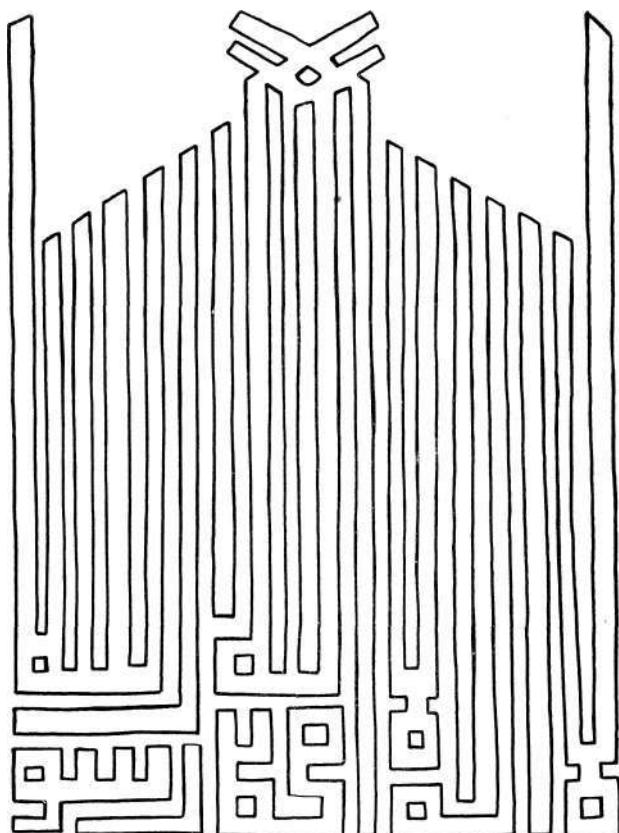
Pri radu na čišćenju i konzervaciji zapisa stupilo se i skidanju krečnih slojeva sa prekrivenih zapisa. Tom prilikom su pod petnaest krečnih slojeva pronađeni i otkriveni i stariji zapisi od onih o kojima je ovdje riječ. Među pronađenim zapisima nalazi se i tekst pisan u mjesecu rebiu II 1145 (21 IX — 19 X 1732) u kojem se kaže da Šejh Jasin Abdurezakov, šejh kaderiske tekije ovlašćuje Šejha Muhameda, sina Hasanova, da

Dvostih na perziskom jeziku pisan talik pismom. Detalj sa južnog zida

Mala rozeta u kufskom pismu. Detalj sa južnog zida pasaža

Ornamenat pisan kufskim pismom. Detalj sa južnog zida pasaža

može vršiti dužnost šejha u Silahdar Mustafa-pašinoj tekiji u zaštićenom Sarajevu⁵.

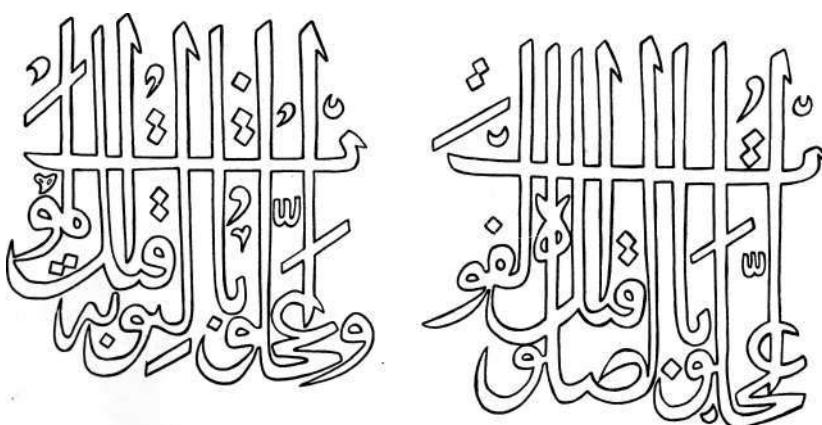
Na dvorišnom zidu sobe za goste, kod ulaza u simahanu, nalazi se velika rozeta. Tu je kaligraf-umjetnik u kružnici (čiji je prečnik 2,85 m a njena

⁵ Ovo je ujedno najstarija vijest o šejhovima (po-glavicama) Hadži-Sinanove tekije. Doduše, neki spominju da je šejhom ove tekije bio i poznati sarajevski pjesnik Kaimija (umro 1680 pr. n. e.), ali zato nemamo pouzdanih podataka.

Šejh Muhamed za kojeg se u zapisu kaže da ga je ovlastio Šejh Jasin da može vršiti dužnost šejha u Silahdar Mustafa-pašinoj tekiji u Sarajevu, biće svakako isti onaj Šejh Muhamed, koji je umro 28. V. 1777. i sahranjen u dvorištu H. Sinanove tekije, a za kojeg Bašeskija bilježi da je bio šejh u Hadži-Sinanovoj tekiji preko 40 godina. (Kronogram o smrti Šejha Muhameda i o njegovom životu opširnije vidi u: Epigrafička i kaligrafija pjesnika Mehmeda Mejlije od M. Mujezinovića, Naše starine IV, str. 160 i 161).

površina 3,57 m²) ispisao kufskim pismom tekst »Lailahe ilallâh Muhamedun resulullah« koji je i ovdje ponovljen dvanaest puta i od kojeg je također izveden »Muhri Sulejman« (Salamonov pečat). Jedan takav Salamonov pečat vidjeli smo i na južnom zidu pasaža. Međutim ovaj pretstavlja mnogo veću kaligrafsko-umjetničku vrijednost, rađen je al-fresko tehnikom u svojoj podlozi, a dovršavan temperom u dvije boje: crvenoj i crnoj u kojima se tekstovi naizmjenično ponavljaju.

Što se pak tiče kaligrafskih zapisa u simahani oni su samo djelomično sačuvani. Naime, skidanjem krečnih slojeva sa mihraba otkriveni su zapisi, a isto tako je pod novijim malterom na zido-

Zapis u dželi pismu. Detalj sa južnog zida pasaža

vima simahane mjestimično sačuvan stari oslikani malter. Među ovim zapisima pronađeni su i potpisni dvojice kaligrafa, Šejha Ahmeda i to iz iste godine 1158 (1745/46) u kojoj je radio spomenuti veliki zapis u pasažu. Na zapadnom zidu pak pronađen je potpis kaligrafa Šejha Sejid Fejzulaha iz 1161 (1748) godine⁶.

Na ovom mjestu nas interesira i pitanje da li su zapisi u Sinanovoj tekiji nastali jedino kao odraz vjerskog odnosno derviškog entuzijazma ili je kaligraf išao samo zatim da ukrasi zidove tekije bez obzira na tekstove odnosno sadržaj ovih zapisova. Obzirom da je većina zapisova kaligrafski savsim lijepo i vješto izvedena smatramo da se pri nastanku zapisova kaligraf prvenstveno rukovodio dekorativnim momentima, dok je sadržajna strana zapisova dolazila na drugo mjesto.

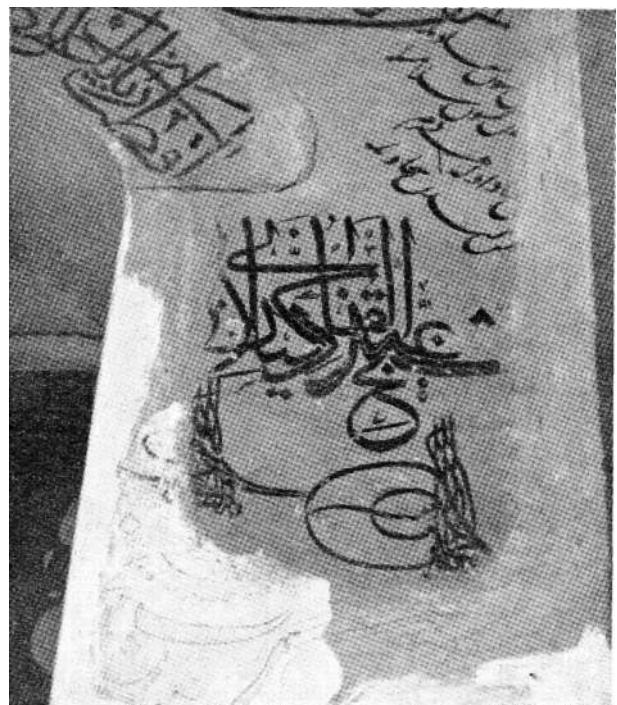
*

Nakon što smo u najkraćim potezima prikazali zapisove i dekoracije u Hadži-Sinanovoj tekiji potrebno je da ovdje ispravimo grešku nekih autora, koji sve zapisove u tekiji pripisuju isključivo kaligrafu i pjesniku Mehmedu Mejlijiji. Tako je prvi Sejfudin Kemura zabilježio u svom radu o Mejlijiji da su oni zapisovi u Kaderiskoj tekiji djelo Mejlijine ruke⁷. Kasnije isto to pišu Bašagić i H. M. Hadžić⁸. Istina, H. Kreševljaković spominje da se po zidovima Kaderiske tekije u Sarajevu nalaze radovi kaligrafa Šejha Ahmeda »ukoliko oni nisu uništeni tokom vremena«⁹.

⁶ Ovaj kaligraf Sejid Fejzulah biće svakako identičan sa Fejzulahom Lutfulah-efendi-zade, sarajevski kadija, od kojeg nam se do danas sačuvao i jedan kroknogram pisan (njegovom rukom, kako smo to vidjeli u bilješći 1).

⁷ i ⁸ Vidi bilješku 2.

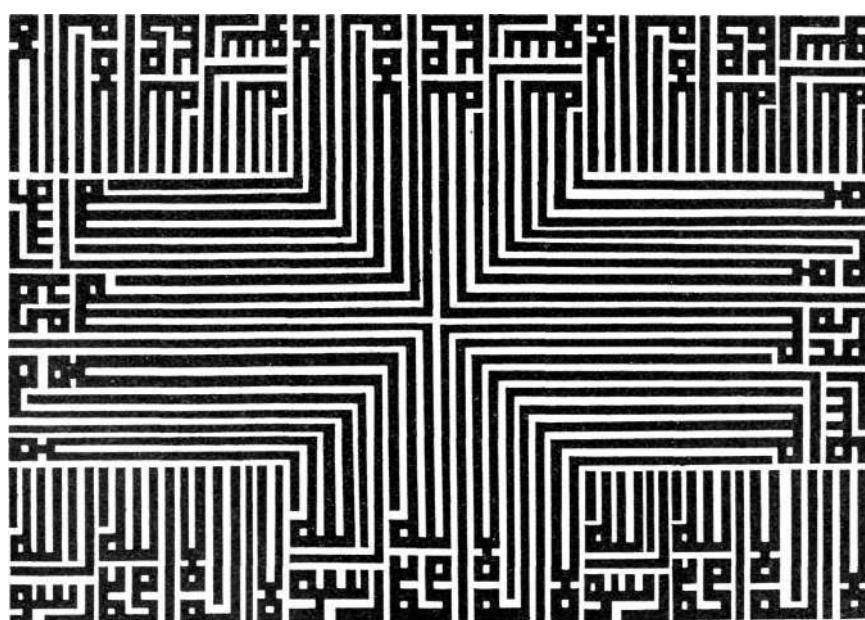
⁹ Spomenica proslave četiristo godišnjice Husrevbegove, Sarajevo (1932), str. 156.

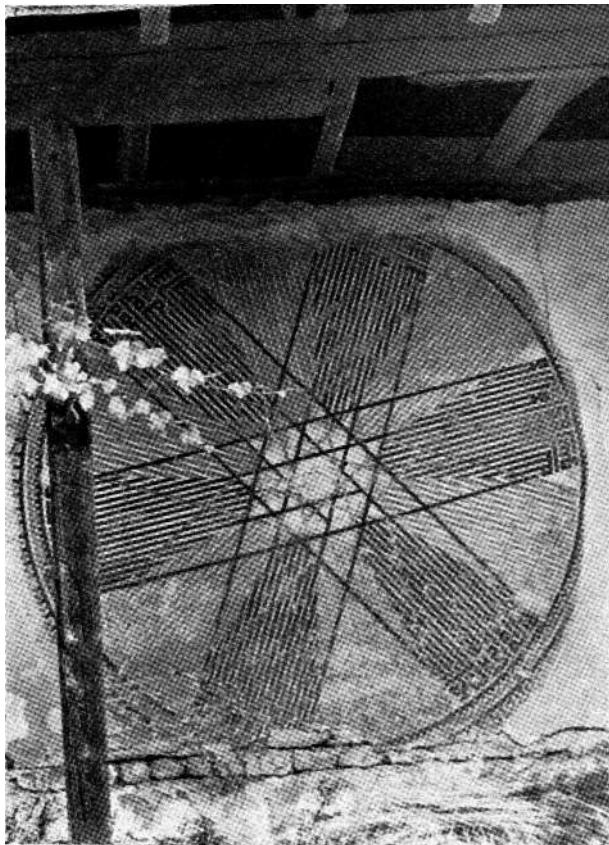
Zapis u obliku tugri. Detalj sa istočnog zida pasaža

Ako imamo u vidu da je upravo onaj dio zapisova u pasažu gdje se nalazi potpis kaligrafa Šejha Ahmeda bio zaklonjen potpornim stubom kao i to da su potpisi Šejha Ahmeda i Sejid Fejzulaha u simahani tek sada pronađeni onda nam je jasno da spomenutim autorima nije ni moglo biti poznato ko je zapravo pisao zapisove na zidovima tekije.

Do takve tvrdnje da zapisovi pripadaju Mejlijiji moglo je doći otuda što se na južnom zidu nalaze vrlo sitno ispisane ove riječi: »Turabi makdem

Zapis u četverokutu
pisan kufskim pismom. Detalj sa
istočnog zida pasaža

Velika rozeta izvedena kufskim pismom na zidu kod ulaza u simahanu

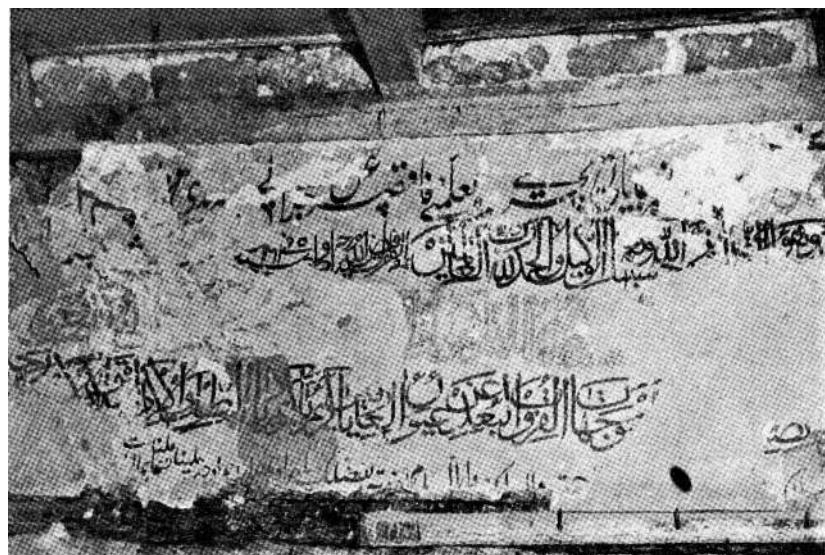
ali-Muhamed Mula Kurani, Gubari asitani hazreti sultan Gejlani» (što znači: Zemlja pod stopama roda Muhamedova Mula Kuranija, Prah tekije hazreti sultana Gejlanije). Sudeći po sadržaju a i pismu moglo bi biti da je ove riječi napisao lično Mejlija, ali ne kao kaligraf postojećih zapisa nego kao posjetioc tekije. Na to nas navodi činjenica što se u blizini njegova potpisa nalaze stihovi, sa-

Zapisi u simahani sa potpisom kaligrafa Šejha Ahmeda

svim sitno pisani, još i sljedećih dvojice pjesnika: Sezaije i Bakije. Čak i sa pretpostavkom da je Mejlija pisao neke zapise ne možemo ipak reći da svi zapisi pripadaju isključivo njemu.

Još u jesen 1955 godine jedna posebna komisija pregledala je pored ostalih objekata i Hadži-Sinanovu tekiju u Sarajevu i tom prilikom ustanovila da je na sačuvanim dekoracijama u trijemu tekije potrebno što hitnije izvršiti neke spasavačke radove. Naime, pregledom je ustanovljeno da se na izvjesnim mjestima oslikani malter potklobučio i rastavio od svoje podloge-zida, te da je na tim mjestima potrebno izvršiti injektiranje kazeinskim tutkalom, a da čišćenju i prezentaciji ovih zapisa treba prići tek nakon završenih arhitektonsko-konzervatorskih radova na čitavom objektu.

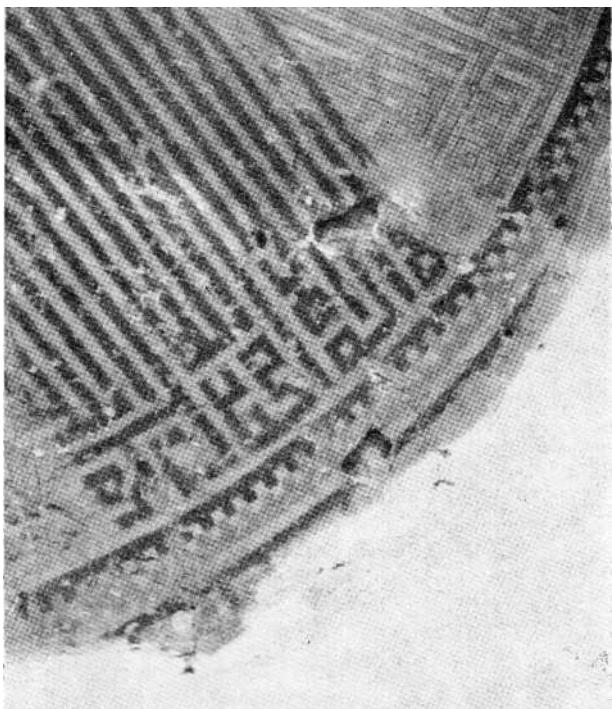

Zapisi u simahani sa potpisom kaligrafa Šejha Sejid Fejzulaha

Zapis u kojem se spominje Mula Kuranija (Mejlija).
Detalj sa južnog zida

Spasavalačkom i konzervatorskom radu na ovim ornamentima pristupilo se u ljetu 1957 godine, stim što su prethodno izvršeni neki pripremni radovi. Tako je uklonjena česma koja se nalazila kod ulaza na južnom zidu pasaža ispod samih zapisa i svojim opstankom na tom mjestu ugrožavala je zapise. Nadalje su kopirani svi zapisi u pasažu. U tu svrhu su uklonjena i dva potporna stupa, koji su nekada naknadno postavljeni

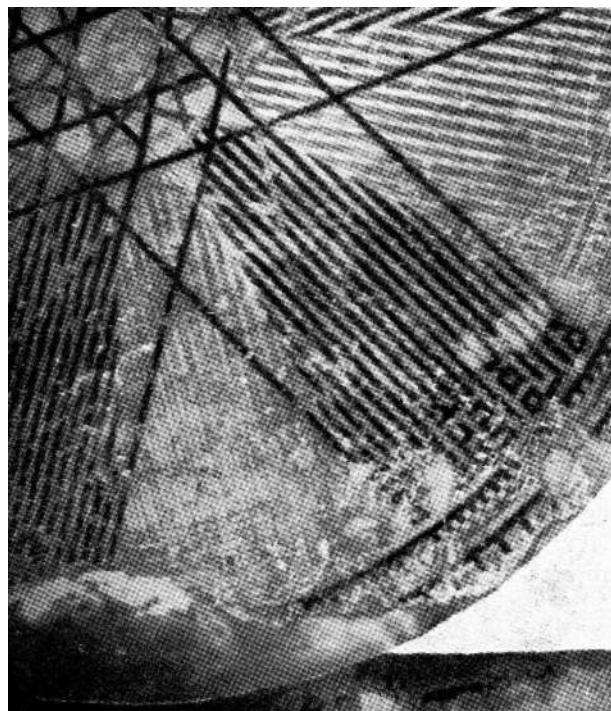

Velika rozeta prije konzervacije. Detalj.

uz južni i sjeverni zid. Ovi stupovi, prislonjeni uz sami zid zaklanjali su jedan dio zapisa, pa je njihovo uklanjanje bilo potrebno i u svrhu čitanja zapisa. I zaista pod stupom na sjevernom zidu pronađen je potpis, koji nam je tačno riješio vrijeme nastanka zapisa kao i ime njihova majstora. Konačno je izvršeno i fotosnimanje svih ornamenata.

Obzirom da se velika rozeta na dvorišnom zidu nalazila u najkritičnjem stanju to se najprije i pristupilo njenom spašavanju. Naime, rozeta se zajedno sa svojim malterom odvojila od zida i to na većoj svojoj površini, odnosno na većem dijelu prostora kojeg ona zauzima. Zato je desna polovina rozete visjela, pa je svaki pa i najmanji dodir i potres mogao ju uništiti. Osim toga na nekoliko mjesta na rozeti postojala su veća oštećenja (rupe), Konzerviranje rozete započeto je njezinim pričvršćivanjem za podlogu što je izvedeno injektiranjem tutkala sastavljenog od starog kreča, vode i kazeina, već prema utvrđenoj formuli. Pri ovom radu za konzervatora je priličnu poteškoću činila neravna podloga rozete, odnosno maltera, jer on leži na neravnom zidu rađenom od pritesanog kamena, pa je kazein sebi nalazio put i odlazio između kamena u sam zid, koji je inače tokom vremena a i ranijom paljevinom postao rastresit. Osim toga uslijed sakupljanja veće količine kazeina na jednom mjestu on se teže sušio u zatvorenom prostoru. Zato se moralo raditi u etapama. Nakon što je sa uspjehom završeno injektiranje rozete prišlo se njezinom lijepljenju i čišćenju. Ispitivanjima je utvrđeno da je velika rozeta rađena u fresko tehnići. Kaligraf je u fresko malteru dao glavne konture rozete dopunjajući poslije slova tempera bojama. Izvršenim probama konstatovano je da su prvobitne boje rozete otporne prema vodi, sapokalinusu i alkoholu, pa se moglo zato prići čišćenju rozete i ovim sredstvima.

Pri ispitivanju stanja ugroženosti dekoracija na zidovima pasaža ustanovljeno je da se ispod oslikanog maltera nalazi drugi sloj maltera koji je nekada gorio. Ovaj oslikani malter se nije solidno vezao za nagorjelu podlogu, pa su tokom vremena nastala potklobućenja skoro na čitavoj površini zidova u pasažu. Osim toga izgorjeli sloj maltera koji je u svome sastavu imao veće količine organske materije (pozder, drvo, a možda i kom, jer su u njemu nađene ugljenisane šljivove košpice) pretvorio se je u crni porozni prah koji se pri najmanjem dodiru osipao. Takav materijal kao podloga oslikanog bio je nesolidan tako da se prije nego što se odlučilo na njega pričvrstiti gornji slikani sloj moralno vršiti njegovo konsolidovanje ili otstranjivanje. Vezanje donjeg izgorjelog sloja maltera za kamenu podlogu nije bilo moguće izvesti običnim zaljevanjem kazeinskog ljepila, jer porozni malter nije imao izražene šupljine u koje bi se mogao sipati kazein. Konzervatori su se ovog puta odlučili da iskopavanjem »žica« u poroznom malteru injektiranjem vrše, ipak tečnim kaže-

Velika rozeta u toku konzervacije. Detalj.

inskim ljepilom. Korištenjem postojećih i iskopavanjem novih šupljina stvorena je između donjeg sloja maltera i kamenog zida neka vrsta kazeinske armature, koja je u obliku mreže učvrstila veći dio maltera. Pravljenjem sondi na više mjesta porozni malter je također natapan kazeinom. Na 15 m^2 površine zida u pasažu naliveno je 70 kg kazeinskog ljepila dok je u rozetu kod simahane utrošeno 95 kg toga ljepila.

Ovdje nam je napomenuti da je Zavod za zaštitu spomenika kulture Narodne Republike Bosne i Hercegovine još 1950 godine izvršio jedan manji zahvat na dekoracijama zidova u pasažu. Taj posao sastojao se u površinskom lijepljenju pukotina i oštećenih dijelova zapisa, što je izvršeno običnim malterom. Obzirom da u to vrijeme u Zavodu nije bilo stručnjaka konzervatora to je

ovaj posao izvodio jedan majstor-dunder, koji je nestručnim lijepljenjem prekrio dijelove zapisa. Izljepljene pukotine osobito su uočljive na sjevernom zidu.

U simahani tekije izvršeno je skidanje krečnih slojeva sa mihraba (niše) gdje su pronađeni zapisi. Od ostalih zapisa otkrivenih na zidovima simahane sačuvani su samo dva već spomenuta potpisa kaligrafa, dok su ostali zapisi bili u takovom stanju da se nisu mogli održati, jer su to bili samo fragmenti jako oštećenih tekstova.

Radove na konzervaciji zapisa u tekiji izveli su stručnjaci iz likovno-konzervatorskog otsjeka Zavoda pod rukovodstvom šefa toga otsjeka o čemu je sačinjena detaljna dokumentacija, kojom sam se služio prilikom opisa ove konzervacije.

Potpis kaligrafa šejha Ahmeda na sjevernom zidu pasaža

RÉSUMÉ:

Sur les murs de la cour et de la simahana (auditoire) de la tekija (monastère musulman) de Hadzi Sinan à Sarajevo sont conservées plusieurs épigraphes et décosrations caligraphiques provenants du XVIIIème siècle. Il y sont très jolies inscrit les diverses maximes du dervis et les citations de Coran et de la tradition d'islam. Il y a des épigraphes en forme de vase, de cyprès, de la rossette etc. Parmis ces épigraphes sont trouvées tous les espèces de la lettre arabe: dzili, nesh, talik, et la lettre de kufi. Parmis les lettres de kufi il y a une grande rossette où le calligraphe a écrit dans un rond de 3 m. de diamètre douze fois: »Lailah illala Muhamed resulllah (Il y a un seul Dieu et Muhamed est son envoyé).

La plupart de décosrations sur les murs de la cour de tekija dattent de 1745 et représentent l'oeuvre de

Sejh Ahmed, le chef de hanikah (une espèce de tekija) de Husrev-beg à Sarajevo. Quand même dans la simahana de tekija près de la souscription de Sejh Ahmed se trouve la souscription de Sejh Seid Fajzullah qui a laissé aussi des épigraphes caligraphiques datant de 1748.

L'Institut pour la protection de monuments culturels de la R. P. de Bosnie et Herzégovine a mené aussi au cours de la conservation de l'édifice de tekija quelques actions de sauver les décosrations nommées. Il en consistèrent en collage avec la colle de caséine le mortier coloré, qui fut quelques part séparé du mur ou fenté. On a levé aussi les couches de la suie et de la poussière dont l'épigraphie fut longtemps couvert.